

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2024.01.152> JEL classification: D14, E 41, E 44, G 20, O30
UDC: 336.71

Олександр ДЗЮБЛЮК

доктор економічних наук, професор,
кафедра фінансів імені С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, Україна
E-mail: alex5203@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4967-823X
Researcher ID: I-2117-2017

БАНКІВСЬКІ ПЛАТІЖНІ КАРТКИ ЯК ГОЛОВНА ФОРМА СУЧАСНИХ ГРОШОВИХ ВІДНОСИН І ОСНОВА ГРОШОВОГО ОБІГУ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Платіжні картки виступають на сьогодні ключовим інструментом віддаленого доступу власників грошей до банківських рахунків і засобом переміщення грошових коштів через фінансовий сектор, а відтак є головним рушієм організації платіжних послуг. Це дозволяє стверджувати, що розвиток банківських операцій з платіжними картками має основоположне значення для забезпечення безперебійного функціонування розрахункових систем, вдосконалення механізмів монетарного регулювання та забезпечення економіки належною кількістю платіжних засобів, від чого вирішальною мірою залежить ефективна організація грошового обігу загалом. У зв'язку з тим, що платіжні картки є одним із найпотужніших інструментів, які впливають структуру усього платіжного обороту країни, вивчення карткових платіжних систем і ринку платіжних інструментів на макрорівні набуває все більш важливого і актуального значення.

Мета. Метою статті є оцінка сучасної ролі банківських платіжних карток як головної форми грошових відносин, у зв'язку із чим постає необхідність з'ясування основних трендів розвитку ринку платіжних інструментів.

Методологія. Використано загальнонаукові прийоми та інструменти, методи аналізу і синтезу, порівняння, зведення та групування, наукової абстракції.

Результати. Проаналізовано сучасні тенденції розвитку платіжної системи в умовах діджиталізації економіки та віртуалізації грошових відносин, за яких платіжні картки виступають ключовим інструментом доступу до банківських рахунків та засобом переміщення грошових коштів. Розглянуто роль платіжних карток як основи сучасного розрахункового механізму, що впливає на структуру платіжного обороту, а також визначаються переваги платіжних карток для всіх учасників розрахункових операцій. Досліджено і систематизовано сучасні тенденції розвитку ринку платіжних карток в Україні щодо кількості, обсягу і структури карткових операцій. Аналізуються негативні тенденції і проблеми, що супроводжують операції із платіжними картками, та визначаються напрями оптимізації розрахункового механізму.

Ключові слова: платіжна картка; банк; безготівкові розрахунки; платіжна система; грошовий обіг; діджиталізація; готівка; грошовий переказ; фінансовий ринок; банківська система; грошові відносини.

© Олександр Дзюблук, 2024

Отримано: 04.02.2024 р.

Рекомендовано до друку: 15.02.2024 р.

Опубліковано: 28.02.2024 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Як цитувати: Дзюблук О. Банківські платіжні картки як головна форма сучасних грошових відносин і основа грошового обігу. *Економічний аналіз*. 2024. Том 34. № 1. С. 152-164. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2024.01.152>

Вступ

Зміни технологічного укладу економіки, що визначаються переходом від постіндустріального ведення господарської діяльності до суспільних відносин, заснованих на знаннях та інформації, обумовили істотні зрушення і у грошовій системі, позаяк сучасні тенденції діджиталізації банківської справи визначають фундаментальні зміни у всьому платіжному механізмі, формуючи вирішальний і незворотній тренд до усе більшого утвердження безготівкових розрахунків як ключової форми руху грошей, заснованого уже на розвитку цифрових технологій. Саме діджиталізація стає основоположною тенденцією розвитку усєї світової економіки, змінюючи її структуру та перетворюючи у якісно новий стан, за якого цифрові технології домінують у всіх сферах господарського і суспільного життя, а економічне зростання усе більшою мірою базується на інформації та знаннях, роблячи їх головною продуктивною силою. Тому такі зміни природно не могли оминути і ключову ланку економічного розвитку – платіжну систему, яка є головним елементом у всьому механізмі економічної взаємодії суб'єктів ринку, пронизуючи через рух грошей всі без винятку сфери суспільного життя.

Це означає наповнення грошових відносин новим змістом, що обумовлює актуальні тенденції розвитку платіжної системи з огляду саме на зрушення у технологічних засадах організації економічних процесів загалом і банківської справи, зокрема. Такими основними тенденціями є наступні: по-перше, глобалізація національних платіжних систем шляхом їх подальшого інтегрування у механізми міжнародних розрахунків, що є наслідком активного використання цифрових технологій банками та формування сприятливих умов для прискорення платежів і розширення можливостей залучення зростаючого числа національних фінансових установ до міжнародного руху грошових коштів; по-друге, подальше зниження частки готівки у платіжному обороті і охоплення безготівковими розрахунками усе більшої кількості економічних агентів, що визначається не лише розширенням масштабів карткових послуг банків та можливостей роздрібної

торгівлі здійснювати безготівкові платежі, але і зростанням обсягів операцій з купівлі-продажу товарів і послуг через мережу інтернет; по-третє, подальше урізноманітнення форм і видів платіжних інструментів як на національному, так і на глобальному рівні грошових відносин, що є безпосереднім наслідком появи значної кількості новітніх фінансових послуг, зростання рівня інформатизації суспільства та розвитку систем платежів уже у віртуальному просторі із своїми цифровими заміниками розрахункових інструментів.

Насправді дані тенденції слід вважати узагальнюючим проявом еволюції самих грошей, головною формою зовнішнього субстанціонального прояву яких на сьогодні є банківські платіжні картки, котрі, незалежно від того чи представлені вони у фізичному чи у віртуальному вигляді, відображають фактично зовнішні (матеріалізовані) прояви діджиталізації грошових відносин та побудови платіжної системи у якісно новому форматі взаємодії між суб'єктами ринку у процесі розширеного відтворення. Не будучи самі по собі грошима, саме платіжні картки виступають на сьогодні ключовим інструментом віддаленого доступу власників грошей до банківських рахунків і засобом переміщення грошових коштів через фінансовий сектор, а відтак є головним рушієм організації платіжних послуг. Це дозволяє упевнено стверджувати, що розвиток банківських операцій з платіжними картками має на сьогоднішній день основоположне значення для забезпечення безперебійного функціонування розрахункових систем, вдосконалення механізмів монетарного регулювання, забезпечення економіки належною кількістю платіжних засобів, від чого вирішальною мірою залежить ефективна організація грошового обігу в країні загалом.

Платіжні картки на сьогодні – це один із найпотужніших інструментів, які впливають на структуру усього грошового обороту країни, а тому вивчення карткових платіжних систем на макрорівні у теоретичних дослідженнях набуває все більш важливого значення для розвитку як грошової теорії, так і економічної науки загалом. Теоретичні засади організації платіжних систем та діяльність банківських установ із надання карткових послуг є

предметом розгляду наукових робіт багатьох провідних економістів, зокрема таких як Г. Ардіззі [1], З. Бежовські [2], В. Болт [3], Т. Браун [4], Е. Кальвано [5], С. Чен [6], Д. Еванс [7], С. Гібман [8], Ф. Хаяші [9], Р. Хант [10], Н. Раппін [12], Дж. Таренген [13], Т. Верчу [14], Дж. Райт [15]. Однак динамічні зміни, які супроводжують усі аспекти грошових відносин у процесі діджиталізації банківського бізнесу не можуть не позначатися і на трансформації тієї ролі, яку відіграють платіжні картки саме як основа сучасного розрахункового механізму і грошових відносин, що і має бути предметом ґрунтовного наукового аналізу.

Мета статті

Метою даного дослідження є оцінка сучасної ролі банківських платіжних карток як головної форми грошового обігу та організації грошових відносин, ринку банківських платіжних карток як головного інструменту руху грошових коштів в сучасних умовах, а також всебічна оцінка як переваг, так і обмежувальних факторів розвитку платіжного механізму, заснованого на банківських картках, у зв'язку із чим постає необхідність з'ясування основних трендів на ринку платіжних інструментів в умовах, коли карткові операції банків являють собою основу безперебійної і надійної роботи усього розрахункового механізму, що є необхідним чинником економічного розвитку країни загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження

В умовах, коли діджиталізація економіки визначає головні тренди розвитку не лише фінансового сектору, але і усіх аспектів життєдіяльності людини, саме платіжним карткам банків належить головне місце на ринку розрахункових інструментів, забезпечуючи стійкість і неперервність сучасного грошового обігу. Банківські платіжні картки стають нині ключовим засобом реалізації комплексного завдання щодо зниження частки готівкових розрахунків у загальній структурі грошового обігу як важливого кроку до зменшення загальних витрат обігу і підвищення ефективності економічного розвитку загалом.

Річ у тім, що платіжна картка як інструмент розрахунків є носієм інформації, на якому містяться дані про грошову суму, розміщеної

власником картки у її емітента – банку. При цьому платіжна картка надає можливість оперативного управління цими грошима шляхом видачі команд емітенту про переказ потрібної суми на інший рахунок. Важливо також, що на відміну від тих же чеків, платіжна картка із розвитком сучасних інформаційних технологій і засобів комунікацій дозволяє використовувати грошові кошти їх власнику максимально оперативно, тобто за ступенем ліквідності наближається до готівки, адже за допомогою платіжних карток товари та послуги у роздрібній торгівлі за наявності необхідного обладнання можуть оплачуватись так само швидко як і за допомогою готівкових коштів, однак разом з тим платіжні картки усувають витрати та незручності, пов'язані із зберіганням і переміщенням готівки. Інакше кажучи, розвиток платіжних карток відображає по суті відповідні технологічні досягнення банківського бізнесу, за яких платіжні картки стали повноцінним інструментом фінансового ринку саме в якості засобу платежу.

Власне сам процес виникнення і еволюції платіжних карток можна вважати цілком об'єктивним, оскільки він був необхідною відповіддю на зростаючі запити суспільства і бізнесу щодо удосконалення організації грошового обігу, підвищення зручності і економічності використання платіжних інструментів та зростання ефективності банківського бізнесу загалом. А тому поява і розвиток платіжних карток відбуваються у ХХ ст., тобто у той період, коли впровадження нових технологій стало невід'ємним елементом не лише розвитку реального сектору економіки, але і банківської системи. Так, перші аналоги платіжних карток з'явилися у США в 1914 р. і являли собою посвідчення платоспроможності клієнта банку та були зроблені з картону. Компанією Western Union була випущена перша картка, на якій було зафіксовано ім'я клієнта і визначено суму кредиту від банку. Через 14 років у 1928 р. компанія з Бостона Farrugton Manufacturing випустила перші картки з металу, що дозволяло проводити автоматизовану обробку даних їх власника, оскільки з таких карток робилися відбитки на надруковані чеки і інформація про власника могла зберігатися кілька років. Ускладнення фінансових операцій, зростання їх

трудомісткості, включення до сфери фінансово-банківського обслуговування нових соціальних груп, галузей, регіонів визначили швидкий розвиток автоматизації у банківській справі країн із ринковою економікою у середині ХХ століття, що сприяло появі та розвитку якісно нової системи розрахунків з використанням платіжних банківських карт.

Перші пластикові банківські картки почали випускатися у 1950-ті роки в США і стали використовувати замість чекових книжок. У масовий оборот цей продукт першим запровадив нью-йоркський банк Long Island Bank в 1951 р., а Європі – британська компанія Finders Services. У цьому ж році Franklin National Bank емітував першу сучасну кредитну картку. Однією із перших пластикових карток, що набули широкого визнання, стала картка компанії American Express, адже приблизно через 11 місяців після її випуску 1 жовтня 1958 року приблизно 470 тисяч приватних осіб, а також 30 тисяч компаній придбали цю картку. Її розповсюдження було пов'язано передусім із тим, що в American Express були широкі можливості для надання кредиту клієнтам, а міжнародна мережа цієї компанії обслуговувала дорожні чеки в усьому світі.

Разом із тим, спершу становлення системи карткових розрахунків мало обмежений характер, позаяк американські банки, конкуруючи один з одним за залучення клієнтів, створювали власні карткові системи, що мали ознаки локальних проектів, а відтак визначали недостатню норму банківського прибутку від карткового бізнесу, стримуючи його розвиток. Тому на початку 1960-х років комерційні банки США дійшли висновку про недоцільність випуску карток у межах власних (локальних) платіжних систем і стали об'єднуватися, організуючи емісію та обслуговування карток спільними зусиллями. Така консолідація дозволила різко розширити обсяг послуг, що надаються банками, за рахунок використання у єдиній мережі карток різних емітентів, збільшивши за рахунок цього як кількість самих карток, так і підприємств і фірм, що реалізують товари та надають послуги із використанням банківських карток. Як наслідок, об'єднання найбільших американських банків та проектів із використанням платіжних карток у 1970 р.

дозволило створити на рівні держави дві найбільші платіжні системи національного масштабу: асоціацію Master Charge (згодом перетворену на Master Card) та National Bank-Americard Incorporated (у 1977 р. перетворену у VISA).

У реалізації можливостей об'єднання банків та створення багатоемітентної платіжної системи з використанням платіжних карток значну роль відіграло бурхливе зростання потужностей комп'ютерної техніки та програмного забезпечення, завдяки чому вдалося створити ефективну автоматизовану систему взаєморозрахунків на базі клірингових палат, а з появою нових електронних засобів реєстрації та збору інформації реалізувалася можливість заносити та зчитувати інформацію на карту за допомогою магнітного кодування, а згодом і чіпу. Унаслідок таких технічних вдосконалень поширення американських платіжних систем, що почалося наприкінці 70-х років ХХ ст., охопило європейські країни та Японію, а згодом і решту країн світу. У результаті, платіжні картки стали одним із найважливіших факторів так званої «технологічної революції» у банківській справі, виступаючи ключовим елементом електронних банківських систем та вийшовши на передові позиції організації грошового обороту, поступово витісняючи чеки, чекові книжки, а згодом і готівку.

Нині банківські платіжні картки стали настільки звичним і повсякденним явищем у якості інструмента організації грошового обігу, що уже досить важко уявити нормальний перебіг всіх економічних процесів без активного застосування карткових платіжних інструментів. Саме численні зручності і переваги платіжних карток порівняно із паперовими носіями грошових відносин (банкнотами і чеками) по суті і визначають домінуючу нині роль цих інструментів у платіжній системі загалом. При цьому переваги використання платіжних карток визначаються позитивним ефектом їхнього використання усіма учасниками платіжного механізму – комерційних банків, домашніх господарств, корпоративного сектору та економіки країни.

Так, для комерційних банків такими безспірними перевагами є:

- по-перше, скорочення накладних витрат, пов'язаних із обробкою документації та утриманням дорогої касової інфраструктури з обслуговування емісії, руху, зберігання, інкасації та перерахунку готівки, позаяк активне використання платіжних карток усе більше обмежує сферу застосування готівкових коштів;
- по-друге, зростання дохідності банківської діяльності за рахунок комісійних виплат, що отримуються банками від клієнтів за операції із застосуванням платіжних карток, причому йдеться як про щорічну комісію за обслуговування картки, так і про комісійну винагороду за кожну купівлю, оплачену платіжною картою;
- по-третє, зростання дохідності банків за рахунок процентних платежів, що збільшуються через розширення обсягів кредитування, пов'язаного із емісією кредитних карток, як унаслідок регулярних, передбачених договором виплат, так і внаслідок штрафних санкцій за переліміти та невчасне погашення боргу до закінчення пільгового періоду за картковим кредитом;
- по-четверте, збільшення кількості клієнтів та розширення масштабів банківських платіжних операцій, що є безпосереднім наслідком залучення усе нових груп користувачів банківських послуг у безготівковий грошовий обіг шляхом випуску банківських карток та подолання просторових обмежень щодо залучення та обслуговування нової клієнттури через усе більшу віртуалізацію та діджиталізацію фінансового середовища;
- по-п'яте, збільшення обсягів залучених банками кредитних ресурсів, що пов'язано із зростанням привабливості платіжних карток як інструмента повсякденної оплати товарів і послуг населенням, а відтак відсутністю потреби знімати готівку з банківських рахунків, позаяк платіжні картки дають можливість оперативного доступу до коштів, на них розміщених, що, у свою чергу, поповнює ресурсну базу банківських установ;
- по-шосте, зростання конкурентоспроможності банків на ринку фінансових послуг, оскільки емісія платіжних карток може супроводжуватись

як додатковими послугами за обслуговування (консультування, страхування, онлайн-банкінг), так і збільшенням «перехресних продажів» різноманітних послуг своїм клієнтам, що загалом визначає розширення позиціонування банків на фінансовому ринку.

Для домашніх господарств – клієнтів комерційних банків, котрі є суб'єктами розрахункових операцій, перевагами використання платіжних карток є:

- очевидна зручність, адже маючи банківську картку, не потрібно носити з собою великі суми готівки;
- безпека, що обумовлено можливостями здійснення платежів і оперування значними сумами коштів без ризику їх втрати у результаті пограбувань чи шахрайства;
- інформативність, що визначається можливостями регулярного отримання усіх даних про здійснювані за платіжною картою операції;
- прискорення грошового обігу, що визначається можливостями легкого доступу до банківських рахунків та оперативно здійснювати безготівкові розрахунки;
- надійність, що пов'язано із збереженням коштів на картковому рахунку виходячи із можливостей вчасного блокування при втраті картки, а також наявністю опцій, які надаються банками щодо страхування ризику втрати картки;
- універсальність, що визначається широкими можливостями скористатися коштами на картці не лише всередині, але і за межами країни;
- спрощення доступу до банківського кредиту, виходячи із можливостей користування кредитними картками без необхідності частих звернень до банку з клопотанням про надання позички та супутніми трудомісткими процедурами із перевірки кредитоспроможності та надійності позичальника;
- активізація віртуальної взаємодії суб'єктів платежів через інтернет-торгівлю і широкі можливості домашніх господарств здійснювати безготівкові розрахунки за

допомогою платіжних карток при оплаті товарів і послуг.

Переваги використання платіжних карток можна відзначити і для корпоративних клієнтів банків, а саме: ефективне управління витратами на основі аналізу руху коштів за корпоративними картками та контролю обігу готівки; скорочення витрат, пов'язаних із отриманням готівки через касу банку; можливість оперативного збільшення видаткового ліміту за корпоративними картками; відсутність необхідності витрачати кошти та перевозити великі суми готівки; можливість легкого блокування картки у разі її втрати і збереження коштів; збільшення обсягів продажу товарів і послуг за рахунок банківського кредиту у межах лімітів для користувачів кредитних карток; можливість отримання коштів з рахунку картки у будь-якій валюті у зручний час у банкоматах або пунктах видачі готівки у будь-якій країні світу; використання картки для бронювання готелю та квитків на проїзд, що зручно для корпоративних відряджень; у разі оплати товарів і послуг картками можливість негайного підтвердження у банку угоди та отримання гарантованої оплати; прискорення обороту грошових коштів і, як наслідок, зниження витрат обігу, зростання прибутку і підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Позитивні наслідки використання платіжних карток можуть бути відчутними і на макроекономічному рівні, адже розвиток ринку даних платіжних інструментів є одним з найважливіших факторів:

- скорочення розрахунків готівкою та розвитку безготівкових платежів із усіма позитивними моментами щодо виведення економіки із тіні, підвищення прозорості фінансових операцій та зростання ефективності боротьби із криміналізацією економічних відносин;
- збільшення податкових надходжень держави на основі спрощення адміністрування податків, зокрема надходжень ПДВ, а також зниження витрат, пов'язаних з адмініструванням платежів у бюджетній та комунальній сферах;
- збільшення обсягу залучених коштів у банківську сферу та ресурсної бази банківського сектору із розширенням

кредитних можливостей банків та поліпшення умов інвестування цих коштів в економіку;

- зниження витрат держави, пов'язаних з організацією та обслуговуванням готівкового грошового обороту у масштабах всієї економіки;
- сприяння на основі розвитку карткової індустрії активному розвитку суміжних сфер діяльності, таких як виробнича, соціальна та сфера зайнятості.

Зазначені об'єктивні і очевидні переваги платіжних карток для всіх суб'єктів грошового обігу визначають сучасну динаміку активного розвитку ринку даних платіжних інструментів у більшості країн, включаючи і Україну. Адже активізація застосування платіжних карток має велике стратегічне значення для стимулювання економічного зростання та підвищення рівня життя населення. На сьогодні в Україні можна спостерігати достатньо стійку тенденцію щодо розвитку ринку платіжних інструментів та збільшення обсягу платіжних карток, емітованих комерційними банками протягом останнього періоду часу (рис. 1). Так, тільки упродовж останніх п'яти років кількість платіжних карток, емітованих банківськими установами, зросла майже на 50%, з 59,4 млн. шт. до 112,4 млн. шт. При цьому майже половина випущених платіжних карток становили активні платіжні інструменти, що використовуються економічними агентами для здійснення розрахункових операцій, а сама кількість активних карток зросла за п'ять років на 35%, з 36,9 млн. шт. до 50 млн. шт.

Дані тенденції значною мірою пов'язані із діями Національного банку України щодо реалізації обраного курсу на послідовне скорочення частки готівкового грошового обігу та цифрової трансформації банківського сектору, а відтак і стимулювання розвитку ринку платіжних карток, для чого центральним банком вживалися цілеспрямовані заходи щодо спрощення порядку емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх використанням. Задля реалізації цих завдань Національним банком тільки за останній період було розширено можливості застосування бізнесом корпоративних платіжних карток, спрощено процедуру отримання платіжної картки довіреною особою фізичної особи –

власника рахунку, розширено можливості здійснення операцій з платіжними картками із використанням хмарних сервісів, що

надаються з використанням обладнання, розміщеного на території розвинутих країн.

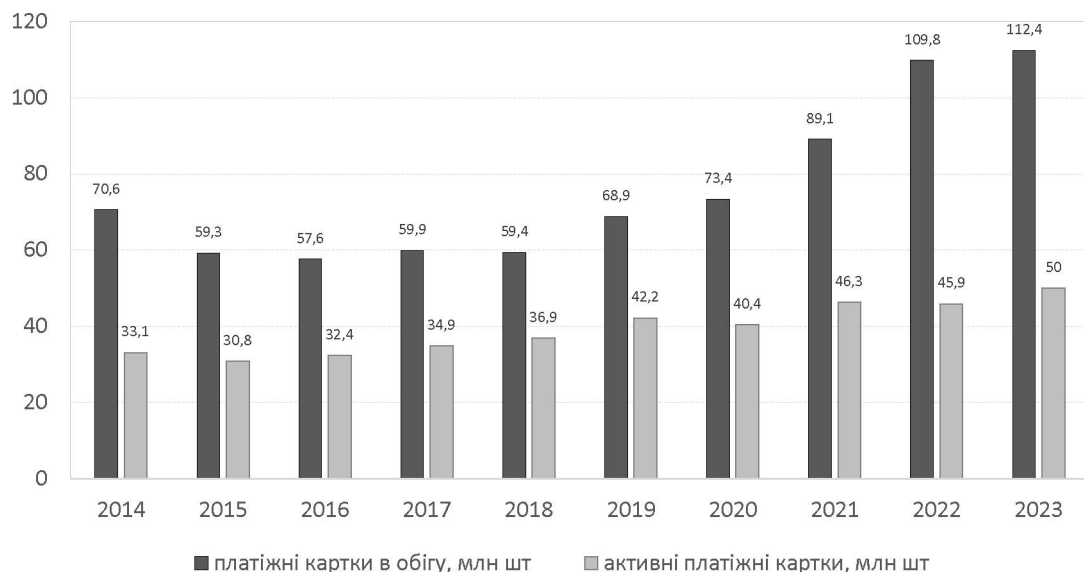

Рис. 1. Кількість платіжних карток, емітованих українськими банками [11]

У результаті такої цілеспрямованої політики регулятора впродовж останнього періоду можна спостерігати стійкі тенденції до зростання кількості і обсягу операцій, здійснених з використанням платіжних карток в Україні (табл. 1). Тільки за останній рік кількість операцій з використанням платіжних карток, емітованих банками України, зросла з 1139,5 до 1402,5 мільйонів операцій у кварталному обчисленні, що демонструє зростання у 1,2 рази, а сума картокових операцій за цей період досягла рівня 860,7 млрд грн у III кварталі 2023 року, збільшившись за рік з 816,4 млрд грн і навіть попри збереження ще достатньо високої частки отримуваної готівки у структурі операцій

з платіжними картками, це все ж загалом свідчить про наявність стійкої тенденції до усе більшої готовності економічних агентів використовувати платіжні картки саме як засіб оплати товарів і послуг у процесі безготівкових розрахунків, а не як інструмент отримання готівкових кошів у касі банку чи банкоматі. Така динаміка свідчить про зростання довіри суб'єктів ринку до розрахунків платіжними картками, що визначається як підвищенням рівня захищеності безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток, так і все більшою зручністю та доступністю цього платіжного інструменту.

Таблиця 1. Кількість та обсяг операцій, здійснених з використанням платіжних карток в Україні*

	Загальна кількість, млн. опер.	Безготівкові операції		Отримання готівки		Загальна сума, млрд грн	Безготівкові операції		Отримання готівки	
		млн. опер.	%	млн. опер.	%		млрд грн	%	млрд грн	%
2022 Q3	1139,5	993,2	87,2	146,3	12,8	816,4	275,3	33,7	541,1	66,3
2022 Q4	1063,8	922,9	86,8	140,9	13,2	882,2	297,0	33,7	585,2	66,3
2023 Q1	1063,2	943,8	88,8	119,4	11,2	787,5	285,7	36,3	501,8	63,7
2023 Q2	1295,8	1166,1	90,0	129,7	10,0	817,2	329,4	40,3	487,8	59,7
2023 Q3	1402,5	1277,0	91,1	125,5	8,9	860,7	360,2	41,8	500,5	58,2

*Джерело: [11].

Підтвердженням стійкості цієї динаміки у використанні банківських платіжних карток

може слугувати аналіз їхнього цільового використання за останній період (табл. 2). Так,

найбільша кількість операцій із використанням карток (понад 70%) припадає на розрахунки у торговельній мережі. Їхня сума становила майже половину від усіх безготівкових операцій (47%). Зростання масштабів електронної торгівлі обумовило також нарощування обсягів використання платіжних карток для оплати товарів і послуг у мережі

інтернет. Водночас аналіз розподілу безготівкових операцій за їх видами свідчить, що якщо за кількістю найбільше операцій із використанням карток припадало на розрахунки в торговельній мережі, то за сумою домінуюче положення належить операціям, пов'язаним із переказами з картки на картку.

Таблиця 2. Цільове використання банківських платіжних карток в Україні у 2023 році*

Види операцій з платіжними картками	1 квартал				2 квартал				3 квартал			
	кількість операцій, млн.	частка, в %	сума операцій, млрд грн	частка, в %	кількість операцій, млн. од.	частка, в %	сума операцій, млрд грн	частка, в %	кількість операцій, млн. од.	частка, в %	сума операцій, млрд грн	частка, в %
перекази з картки на картку	288,9	14,5	616,1	48,1	145,5	8,5	266,2	32,1	150,2	8,2	278,6	31,3
операції з оплати товарів і послуг в мережі інтернет	550,9	27,7	253,6	19,8	250,1	14,6	123,7	14,9	255,8	13,9	129,0	14,5
переказ коштів з картки на банківський рахунок в мережі інтернет	65,9	3,3	28,7	2,2	7,4	0,4	27,1	3,3	8,0	0,4	30,3	3,4
розрахунки з використанням платіжних терміналів	1019,9	51,2	350,9	27,4	1242,5	72,7	385,2	46,4	1358,1	73,6	419,2	47,0
інші	65,9	3,3	31,0	2,5	65,1	3,8	27,3	3,3	72,5	3,9	33,7	3,8
Всього	1991,5	100	1280,3	100	1710,6	100	829,5	100	1844,6	100	890,8	100

*Джерело: [11].

За даними Національного банку України, у III кварталі 2023 року частка безготівкових операцій за сумою перебуває на рівні 63,3% від загальної суми операцій із платіжними картками, за кількістю досягає 93,5% (за II квартал 2023 року – 62,1% та 92,8% відповідно), тобто суб'єкти ринку й надалі віддають перевагу безготівковим операціям з платіжними картками. Нині по суті 9 із 10 платіжних операцій в Україні є безготівковими, а частка безготівкових операцій за сумою становить двох третин від усіх операцій із платіжними картками. Водночас учасники розрахунків поступово змінюють свої платіжні звички, про що свідчить динаміка середніх сум

безготівкових операцій із платіжними картками. Так, середня сума однієї операції в торговельній мережі у 2023 році становила 309 грн (рік тому – 238 грн), а однієї операції з переказу з картки на картку – 1 854 грн (рік тому – 1512 грн). Середня сума однієї операції з оплати товарів та послуг у мережі інтернет становила 504 грн (рік тому – 395 грн). Це означає, що власники платіжних карток охочіше та частіше використовують їх для невеликих покупок в магазинах чи операцій із переказу коштів.

Крім того, приблизно три четверти суми безготівкових платежів у торговельній мережі – безконтактні, що пов'язано із зростанням

популярності використання безконтактних карток, смартфонів та інших NFC-пристроїв. Безконтактні картки – це високотехнологічні платіжні інструменти з інноваційною технологією безконтактних розрахунків, що дозволяє миттєво оплачувати покупки, лише приклавши платіжну картку до дисплея безконтактного зчитувального пристрою на касі або платіжному терміналі. Загалом більше половини (58%) активних платіжних карток у 2023 році – це безконтактні картки. Завдяки популярності безконтактних карток лише близько четвертої частини операцій здійснювалася в торговельній мережі із фізичним зчитуванням даних із носія картки, а решта операцій – безконтактні – з картою або за допомогою смартфонів та інших гаджетів. Така значна популярність безконтактних платіжних карток може бути пояснена високим рівнем безпеки, швидкістю та зручністю операцій з їх використанням.

Якщо вести мову про аналіз ринку платіжних карток у розрізі їх емітентів, то майже всі операції з використанням платіжних карток (99,9% кількості та 99,6% суми) протягом 2023 року здійснено в міжнародних платіжних системах MasterCard (53,7% кількості та 54,4% суми) та Visa (46,2% кількості та 45,5% суми). Орієнтованість ринку платіжних карток на випуск та обслуговування саме карток міжнародних платіжних систем обумовлена передусім найбільш розвинутою інфраструктурою прийому платіжних карток тих міжнародних платіжних систем, що діють як в Україні, і за її межами. Водночас розвиток вітчизняних платіжних систем стримує: 1) відсутність сумісних програмно-технічних засобів; 2) відмінність у технології обробки операцій; 3) відсутність гарантій прийому банками-учасниками карток, емітованих у межах однієї системи.

Таким чином, аналіз основних показників, що характеризують особливості використання платіжних карток як головного інструменту організації грошового обігу, свідчить про те, що протягом останніх років спостерігається позитивна динаміка із багатьох напрямків: високі темпи приросту обсягу ринку банківських платіжних карток; зростання кількості карткових операцій для оплати товарів у мережі інтернет; збільшення сучасної

інфраструктури, що забезпечує роботу з платіжними картками, а відтак і зростання популярності використання безконтактних карток і віртуальних карток з мобільних додатків; помітне зниження, хоч і недостатніми темпами частки операцій з отримання готівки у загальній структурі операцій з платіжними картками. При цьому чим більше картковий оборот охоплюватиме площину безготівкових розрахунків, тим привабливіше та економічно вигідніше ставатиме використання банківських платіжних карток для більшості власників.

Проте, необхідно зазначити, що у організації та структурі операцій, проведених за допомогою платіжних карток за досліджуваний період усе ще присутні певні негативні тенденції і проблеми. Зокрема, йдеться про такі із них:

- нерівномірний розподіл і недостатня охопленість платіжною інфраструктурою різних регіонів країни;
- наявність у все ще значної частки власників платіжних карток орієнтації на зняття готівки, що не співставно із аналогічними параметрами в розвинутих країнах;
- надзвичайно низька частка національної платіжної системи у структурі платежів, а відтак повна залежність від міжнародних платіжних карткових систем;
- наявність значного числа неактивних карток, котрі не використовуються їх власниками для транзакцій;
- недовіра певної частини населення до банківської системи загалом та до платіжних карток, зокрема;
- слабка організація просвітницької роботи з населенням щодо навчання та розвитку навичок роботи з платіжними картками;
- усе ще недостатня дієвість фінансових стимулів для використання платіжних карток як споживачами, так і постачальниками товарів та послуг, зокрема, обмеженість бонусних програм для власників карток;
- недостатнє охоплення організацій торгівлі та сфер обслуговування системою застосування банківських платіжних карток;
- не завжди адекватна тарифна політика банків щодо стягнення плати за різними напрямами користування платіжними картками;

- недостатнє використання банками у сфері карткових послуг можливостей надсучасних цифрових технологій, особливо штучного інтелекту;
- порівняно низький рівень середніх сум платежів за картковими операціями;
- висока ступінь монополізованості ринку платіжних карток між кількома провідними банками, що не сприяє розвитковій конкуренції на фінансовому ринку;
- недостатнє забезпечення необхідного клієнтам банків персонального підходу при картковому обслуговуванні;
- випуск банками усе ще значної частки платіжних карток у рамках так званих «зарплатних» проєктів, які досі залишаються одним із головних каналів продажу карток;
- недостатньо широкий ряд пропозицій для клієнтів додаткових банківських послуг, пов'язаних із платіжними картками;
- недостатня захищеність власників платіжних карток від зростаючого рівня кіберзлочинності, що дедалі більше активізується із збільшенням обсягів безготівкових розрахунків і діджиталізацією економіки;
- збереження певних переваг використання готівки (ліквідність, надійність, конфіденційність) для усе ще значної частини суб'єктів платіжного обороту.

Очевидно, що ті чи інші зусилля щодо реалізації банківською системою комплексу заходів, спрямованих на вирішення зазначених проблем, можуть стати вагомим фактором подальшого активного розвитку ринку платіжних карток в Україні, визначаючи активізацію тих змін, які відображають загальносвітові тенденції переходу грошового обігу на високотехнологічні засади організації безготівкових розрахунків, в основі яких лежить застосування платіжних карток.

Йдеться передусім про заходи щодо подальшого розвитку платіжної інфраструктури, зменшення трансакційних витрат банків, реалізації ними адекватної тарифної і процентної політики у процесі надання карткових послуг, активізації карткового кредитування, розширення функціоналу платіжних терміналів і асортименту додаткових послуг, що

супроводжують карткові розрахунки, посилення заходів безпеки у процесі використання платіжних карток, впровадження та розвиток програм заохочення клієнтів банку, що користуються платіжними картками, розширення асортименту карткових продуктів (кобрендингових карток, карток з кешбеком та розстроченням платежу, з безконтактними технологіями, віртуальних, єдиних соціальних тощо), розширення просвітницької роботи задля підвищення довіри населення до платіжних карток як головного інструменту здійснення платежів в економіці. Реалізація зазначених заходів щодо розширення сфер застосування платіжних карток як основного інструменту розрахунків відобразатиме по суті новий рівень технологічного розвитку банківського бізнесу, сприяючи збільшенню спектру надаваних банками платіжних послуг, підвищенню їх якості, забезпечуючи зростання рівня доступності, надійності і зручності карткових платежів для клієнтів, що загалом є ключовим фактором не лише зміцнення конкурентної позиції банків на фінансовому ринку, але і поступового трансформування усього грошового обігу країни вже по суті у новітній формат, адекватний потребам цифрової економіки.

Висновки та пропозиції щодо подальших досліджень

Організація безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток дозволяє створити якісно відмінний, вищий рівень обслуговування клієнтів банків, найбільш адекватний до новітнього укладу економічних відносин, заснованих на цифрових технологіях. Банківські платіжні картки як інструмент розрахунків володіє цілим рядом безсумнівних переваг для всіх учасників платіжного обороту – банків, домашніх господарств, підприємств та держави загалом. Попри те, що розвиток ринку банківських платіжних карток на сучасному етапі пов'язаний з низкою проблем, реалізація комплексу заходів щодо їх вирішення може значною мірою стимулювати подальше поширення і удосконалення даної форми безготівкових розрахунків. Тенденції останніх років засвідчують зростання обсягу і кількості операцій з платіжними картками, поступове розгортання банками додаткових сервісів, що

супроводжують безготівкові розрахунки за допомогою карток, усе більшу зацікавленість клієнтів банків у здійсненні карткових платежів у процесі придбання товарів і послуг у традиційних торгових підприємствах і в мережі інтернет. У якості перспектив подальших досліджень слід відзначити, що потребують ще вирішення ряд проблемних аспектів використання платіжних карток, зокрема, розвиток інфраструктури платежів, удосконалення захисту платіжних систем від несанкціонованого втручання, підвищення фінансової грамотності населення, оптимізація

банківської тарифної політики і розширення переліку додаткових послуг, обмеження монополістичних проявів на ринку платіжних карток та інших негативних явищ і тенденцій. Тільки за таких обставин можна вести мову про адекватність платіжної системи країни вимогам епохи цифрових технологій, коли банківський сектор на основі розширення і удосконалення механізмів безготівкових платежів виступає потужним рушієм економії суспільних витрат, оптимізації грошового обігу та подальшого руху в бік цифрової економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ardizzi G. Card versus cash: empirical evidence of the impact of payment card interchange fees on end users' choice of payment methods. *Journal of Financial Market Infrastructures*. 2013. No 1(4). pp. 73-105.
2. Bezhovski Z. The Future of the Mobile Payment as Electronic Payment System. *European Journal of Business and Management*. 2016. Vol.8, No.8. pp. 127-132.
3. Bolt W., Chakravorti S. Economics of payment cards: A status report. *Economic Perspectives*. 2008. 4Q, pp. 15-27.
4. Brown T., Plache, L. Paying with Plastic: Maybe Not So Crazy. *The University of Chicago Law Review*. 2006. No 5. pp. 63-86.
5. Calvano E., Bedre-Defolie O. Pricing payment cards. *ECB Working Paper Series*. 2009. No1139. 37 p.
6. Chen S., Huang W. Analysis on the Influencing Factors of Users' Willingness to Use of Third-Party Mobile Payment across the Straits. *Open Journal of Business and Management*. 2022. No 10. pp. 2276-2303.
7. Evans D., Schmalensee R. *Paying with Plastic: The Digital Revolution in Buying and Borrowing*. London: Mit Press. 2005. 384 p.
8. Giebmann S. Money, Credit, and Digital Payment 1971/2014: From the Credit Card to Apple Pay. *Administration and Society*. 2018. No 50(28). pp. 1259-1279.
9. Hayashi F. Do U.S. Consumers Really Benefit from Payment Card Rewards? *Federal Reserve Bank of Kansas Economic Review*. 2009. First quarter. pp. 37-63.
10. Hunt R. M. An Introduction to the economics of payment card networks. *Federal Reserve Bank of Philadelphia Working Paper*. 2003. No 03-10, pp. 1-12.
11. National Bank of Ukraine. Statistics at the National Bank of Ukraine. Retrieved from <https://bank.gov.ua/en/>
12. Rappin N. *Take My Money Accepting Payments on the Web*. New York: The Pragmatic Programmers, LLC. 2016. 310 p.
13. Turangan J. The Effect of Mobile Payment on Convenience and Willingness to Pay. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. 2022. Vol. 655. pp. 1150-1155.
14. Virtue T. M. *Payment Card Industry Data Security Standard Handbook*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc. 2009. 216 p.
15. Wright J. Optimal card payment systems. *European Economic Review*. 2003. Iss. 47, pp. 587-612.

REFERENCES

1. Ardizzi, G. (2013). Card versus cash: empirical evidence of the impact of payment card interchange fees on end users' choice of payment methods. *Journal of Financial Market Infrastructures*, 1(4), 73-105.
2. Bezhovski, Z. (2008). The Future of the Mobile Payment as Electronic Payment System. *European Journal of Business and Management*, 8:8, 127-132.
3. Bolt, W. & Chakravorti, S. (2008). Economics of payment cards: A status report. *Economic Perspectives*, 4Q, 15-27.
4. Brown, T. & Plache, L. (2006). Paying with Plastic: Maybe Not So Crazy. *The University of Chicago Law Review*, 5, 63-86.
5. Calvano, E. & Bedre-Defolie, O. (2009). Pricing payment cards. *ECB Working Paper Series*, 1139. 37 p.
6. Chen, S. & Huang, W. (2022). Analysis on the Influencing Factors of Users' Willingness to Use of Third-Party Mobile Payment across the Straits. *Open Journal of Business and Management*, 10, 2276-2303.
7. Evans, D. & Schmalensee, R. (2005). *Paying with Plastic: The Digital Revolution in Buying and Borrowing*. London: Mit Press. 384 p.
8. Giebmann, S. (2018). Money, Credit, and Digital Payment 1971/2014: From the Credit Card to Apple Pay. *Administration and Society*, 50(28), 1259-1279.
9. Hayashi, F. (2009). Do U.S. Consumers Really Benefit from Payment Card Rewards? *Federal Reserve Bank of Kansas Economic Review*, 1Q, 37-63.
10. Hunt, R. M. (2003). An Introduction to the economics of payment card networks. *Federal Reserve Bank of Philadelphia Working Paper*, 03-10, 1-12.
11. National Bank of Ukraine. Statistics at the National Bank of Ukraine. Retrieved from <https://bank.gov.ua/en/>
12. Rappin, N. (2016). *Take My Money Accepting Payments on the Web*. New York: The Pragmatic Programmers, LLC, 310 p.
13. Turangan, J. (2022). The Effect of Mobile Payment on Convenience and Willingness to Pay. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 655, 1150-1155.
14. Virtue, T. M. (2009). *Payment Card Industry Data Security Standard Handbook*. New Jersey: John Wiley & Sons Inc, 216 p.
15. Wright, J. (2003). Optimal card payment systems. *European Economic Review*, 47, 587-612.

Oleksandr Dziubliuk, Doctor of Economic Sciences, Professor, Department of finance named after S. I. Yuriy, West Ukrainian National University, Ukraine

BANK PAYMENT CARDS AS THE MAIN FORM OF MODERN MONETARY RELATIONS AND BASIS OF MONEY CIRCULATION

Introduction. Today, payment cards are a key tool for remote access of money holders to bank accounts and a means of moving funds through the financial sector, and therefore are the main driver of the organization of payment services. This allows to assert that the development of banking operations with payment cards is of fundamental importance for ensuring the smooth functioning of settlement systems, improving the mechanisms of monetary regulation and providing the economy with an adequate amount of means of payment, which decisively depends on the effective organization of money circulation in general. Due to the fact that payment cards are one of the most powerful tools that affect the structure of the country's entire payment circulation, the study of card payment systems and the market of payment instruments at the macro level is becoming increasingly important and relevant.

Goal. The purpose of the article is to evaluate the modern role of bank payment cards as the main form of monetary relations, in connection with which there is a need to clarify the main trends in the development of the market of payment instruments.

Methodology. General scientific techniques and tools, methods of analysis and synthesis, comparison, consolidation and grouping, scientific abstraction are used.

Results. The current trends in the development of the payment system in the context of digitalization of the economy and virtualization of monetary relations, in which payment cards are a key tool for access to bank accounts and a means of moving funds, are analyzed. The role of payment cards as the basis of the modern settlement mechanism, which affects the structure of payment circulation, is considered, and the advantages of payment cards for all participants in settlement transactions are determined. The current trends in the development of the payment card market in Ukraine in terms of the number, volume and structure of card transactions are studied and systematized. The negative trends and problems accompanying transactions with payment cards are analyzed, and the directions of optimization of the settlement mechanism are determined.

Keywords: payment card; bank; cashless payments; payment system; money circulation; digitalization; cash; money transfer; financial market; banking system; monetary relations.

Cite as: Dziubliuk, O. (2024). Bank payment cards as the main form of modern monetary relations and basis of money circulation. *Economic analysis*, 34 (1), 152-164. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2024.01.152>